

*А. Г. Бабенко,
доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри управління персоналом та економіки праці
Дніпропетровської державної фінансової академії, м. Дніпропетровськ*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МІЖГАЛУЗЕВИХ ЗВ'ЯЗКІВ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

*A. G. Babenko,
doctor of economic Sciences. Professor.
head of the Department of personnel management and labour Economics,
Dnipropetrovsk state financial Academy, Dnipropetrovsk*

TOPICAL ISSUES OF FORMATION OF INTER-INDUSTRY LINKAGES OF AGRICULTURAL PRODUCTION IN UKRAINE

В статті акцентується увага на зменшенні в 2013 році обсягу валової продукції сільськогосподарства в Україні в порівнянні з базовим 1990 роком. Отже, необхідно привести в дію невикористані резерви виробництва. Одним із напрямів вирішення проблеми збільшення обсягів виробництва рослинницької та тваринницької продукції являється вдосконалення міжгалузевих зв'язків агропромислового виробництва. Протягом останніх років Україна імпортувала м'ясо та м'ясні продукти, молоко та молочні продукти, овочі та фрукти. В той же час земельні ресурси України дозволяють значно зменшити обсяги імпорту сільськогосподарської продукції. В статті обґрунтовується необхідність державного регулювання, що сприятиме зміцненню економіки аграрного сектору.

The article focuses on the decrease in 2013 in the volume of gross output of agriculture in Ukraine compared to 1990 years. Therefore, it is necessary to conduct in the action of unused reserves of production. One of the ways to solve the problem of increasing production of crop and livestock production is the improvement of inter-industry linkages of agricultural production. In recent years. Ukraine imported meat and meat products, milk and dairy products, vegetables and fruits. At the same time, land resources of Ukraine allow to decrease of imports of agricultural products. There is a discussion of necessity of government regulation that will strengthen the economy of the agricultural sector in the article.

Ключові слова: міжгалузеві зв'язки, новітні технології, конкурентоспроможність підприємств, державне регулювання, валова продукція.

Key words: inter-industry linkages, the latest technology, the competitiveness of enterprises, government regulation, gross production.

Постановка проблеми. В зв'язку з розвитком ринкових методів господарювання в сільськогосподарських підприємствах є реальна можливість використати всі резерви підвищення ефективності виробництва. Одним із них є подальше вдосконалення міжгалузевих зв'язків двох основних галузей – рослинництва і тваринництва.

Створення міцної кормової бази в рослинництві сприятиме забезпеченню кормами тваринництва, підвищення продуктивності всіх видів худоби і птиці. Таким чином, буде досягнуто позитивних зрушень в економіці сільськогосподарського виробництва. В ринкових умовах в аграрному секторі є можливості для ефективного запровадження новітніх технологій, раціонального використання земельних угідь, основних виробничих фондів та трудових ресурсів.

Реалізація згаданих напрямів сприятиме підвищенню конкурентоспроможності аграрних підприємств, зростанню економічної ефективності сільськогосподарського виробництва, забезпеченню оптимальних параметрів розвитку аграрного сектору України.

Отже, необхідно дослідити комплекс питань, пов'язаних з формуванням міжгалузевих зв'язків агропромислового виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи міжгалузевих зв'язків в агропромисловому комплексі в різних аспектах вивчалися багатьма вченими, економістами. Зокрема, Валентинов В.Л. [1], Гагалюк Т.В. [2] досліджували вертикальну координацію міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі. Слід відмітити наукові праці щодо розвитку інтегрованих структур, корпорацій у сільському господарстві: дослідники Данкович А.С. [3], Льїн В.Ю. [4].

Заслугове на увагу також обґрунтування концептуальних підходів щодо кластерної організації та управління розвитку (автор Кропивко М.Ф. [5]).

Ряд питань теорії та методології висвітили в своїй науковій праці вчені ННЦ Інституту аграрної економіки Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. [6].

Вагомим здобутком щодо розвитку виробничих зв'язків в АПК, регулювання міжгалузевих відносин у сільському господарстві простежуються в наукових працях Томіліна О.О. [7-10]. Згаданим дослідником розроблено методичні підходи щодо формування та регулювання міжгалузевих відносин.

Не дивлячись на одержані наукові результати згаданих вчених, проблема формування міжгалузевих зв'язків в АПК не втрачає своєї актуальності. Окремі напрями цієї проблеми повинні вирішуватись на сучасному етапі з врахуванням реформування сфери матеріального виробництва.

Формування цілей статті (постановка завдання). Основними цілями даної публікації є: дослідження розвитку міжгалузевих відносин в агропромисловому комплексі; систематизації окремих показників рослинницької і тваринницької галузей; виявлення основних економічних тенденцій в економіці АПК на сучасному етапі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна була і залишається крупною аграрною державою в Європі. Для високоєфективного розвитку аграрної галузі тут зосереджена вага частка потужних родючих чорноземів. Аграрний сектор повністю забезпечений робочою силою, а вартість основних виробничих фондів перевищує 100 млрд. грн. Отже є всі основні об'єктивні чинники для суттєвого підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва.

Проте досягнутий рівень виробництва, а також економічна ефективність основних галузей ще не відповідає сучасним потребам суспільства. Зокрема, обсяг виробництва валової продукції сільського господарства (в постійних цінах 2010 року) в 2013 році досяг 252,9 млрд. грн., або ж на 29,9 млрд. грн. менше в порівнянні з 1990 базовим роком.

За цей же період по п'яти видах продуктів харчування зменшилась кількість споживання в розрахунку на душу населення. В рослинницькій та тваринницькій галузях скоротились обсяги виробництва по таких видах продукції як цукрові буряки, фрукти, м'ясо, молоко і вовна.

Отже, такий стан засвідчує про невикористані резерви виробництва, які ще не приведені в дію. Особливо це стосується сільськогосподарських підприємств різних форм власності та господарювання.

Економіка аграрної сфери протягом тривалого періоду була орієнтована на імпорт багатьох видів сільськогосподарської продукції. За офіційними даними протягом останніх років імпорт м'яса та м'ясних продуктів становив щорічно в середньому 348 тис. т., молока та молочних продуктів 313 тис.т., овочів – 270 тис.т., фруктів – 1155 тис. т. В той же час земельні угіддя та інші ресурси країни можуть більш ефективно використовуватись з тим, щоб обсяги імпорту суттєво зменшити. В перспективі слід імпортувати лише окремі види овочів і фруктів субтропічного землеробства і які в нашій країні не вирощуються.

Деяко складнішою проблемою є скорочення імпорту м'ясних та молочних продуктів. Вона може бути вирішена протягом певного періоду за рахунок зростання чисельності поголів'я худоби та підвищення її продуктивності.

Для вирішення проблеми подальшого зростання економічної ефективності аграрної галузі та повного забезпечення населення країни в продуктах харчування необхідно використати також і механізм формування міжгалузевих зв'язків агропромислового виробництва.

З цією метою на наш погляд необхідно більш детально дослідити сучасний стан в двох основних галузях сільськогосподарського виробництва – в рослинництві та тваринництві.

Використовуючи методи порівняння за два періоди (1990 базовий рік і 2013 рік), в таблиці 1 наведені п'ять основних показників (площа, урожайність, валовий збір, рентабельність продукції, виробництво продукції на одну особу) в рослинницькій галузі.

Цифрові дані засвідчують позитивний фактор зростання врожайності всіх сільськогосподарських культур в 2013 році в порівнянні з 1990 роком, зокрема по зерновим культурам на 11,4 відсотки, цукровим бурякам – 44,7, соняшнику – на 37,3, картоплі – на 36,7, овочевим культурам – на 34,2 відсотки. Врожайність садів за цей період зросла в 2,4 рази.

Разом з тим, слід відмітити таке: в рослинницькій галузі продуктивність землі відстає від аналогічних показників ряду європейських країн (зокрема, Німеччина, Польща). Все це засвідчує про недостатнє використання аграрним сектором України технологічних та інших факторів для досягнення більш високих показників урожайності сільськогосподарських культур.

Таблиця 1.
Сучасний стан рослинницької галузі в Україні (всі категорії господарств)

Основні галузі, с/г. культури	Площа, тис. га	Урожайність, ц/га	Валовий збір, тис. т	Виробництво продукції на одну особу, кг
Зернове господарство -	1990	35,1	51009,0	983
	2013	39,9	63051,3	1386
Цукрові буряки –	1990	275,7	44264,5	853
	2013	398,9	10789,4	237
Соняшник –	1990	15,8	2570,8	50
	2013	21,7	11050,5	243
Картопля –	1990	116,8	16732,4	322
	2013	159,7	22258,6	489
Овочівництво –	1990	149,0	6666,4	128
	2013	199,9	9872,6	217
Садівництво – 1990	2013	42,7	2901,7	56
	2013	103,5	2295,3	50

Джерело: сільське господарство України (статистичні збірники за 1990;2013 роки) [Ел. рес.]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Досить важливими показниками рослинницької галузі є виробництво продукції в розрахунку на одну особу. Із шести видів продукції по чотирьох (зерно, соняшник, картопля і овочі) в 2013 році досягнуто зростання в порівнянні з 1990 роком. За цей же період виробництво цукрових буряків на одну особу зменшилось в 3,6 рази. Основна причина: необґрунтоване скорочення посівних площ в 5,9 рази. Відновлення посівних площ до рівня 1990 року відкриває можливості значного зростання обсягів цукрової сировини, повного завантаження виробничих потужностей цукрових заводів та використання експортних можливостей щодо реалізації цукру на світовому ринку.

Що стосується галузі садівництва, то тут також спостерігаємо скорочення площ (багаторічних насаджень) в 3 рази. При такій ситуації в Україну імпортується щорічно приблизно 1 млн. 155 тис. т плодово-ягідної продукції. Перспектива цієї важливої галузі – розширення площ під багаторічними насадженнями, використання новітніх технологій для забезпечення зростання врожайності плодкових культур до рівня врожайності передових європейських країн.

Значні структурні зміни, що відбулися в обсягах посівних площ, особливо серед відмічених вище сільськогосподарських культур, сприяли порушенню наукового обґрунтованих сівозмін. Це відбувалось з середини 90х років і до цього часу. Як доказано науковими установами порушення системи сівозмін негативно сприяє на формування врожайності сільськогосподарських культур: в окремих випадках до 10 відсотків. Недобір валової продукції галузі рослинництва при зменшенні врожайності лише на 5 відсотків складає в грошовому виразі в масштабах України близько 5-6 млрд. грн. щорічно.

Окремо слід зупинитись на показниках рентабельності товарної продукції рослинницької галузі. Як засвідчують офіційні статистичні дані в 2013 році рівень рентабельності по всіх видах товарної продукції були значно нижчими в порівнянні з такими ж показниками базового 1990 року.

За період аналізу спостерігається значне зменшення посівних площ під кормовими культурами. В 1990 році під кормовими культурами було зайнято 11999 тис. га посівних площ, а в 2013 ці площі значно скоротились – до 2289 тис. га. Отже, зменшення під кормовими культурами складає 9710 тис. га або ж в 5,2 рази. Такий стан галузі кормовиробництва негативно вплинув на розвиток тваринницької галузі.

Потребує докорінного вдосконалення ряд напрямків також і в тваринницькій галузі, яка в значній мірі залежить від розвитку галузі кормовиробництва. Вагоме значення має також забезпечення оптимізації чисельності поголів'я всіх видів худоби та птиці. За період аналізу відбулися значні кількісні зміни (табл. 2).

Чисельність поголів'я великої рогатої худоби в 2013 році в Україні зменшилась в порівнянні з 1990 роком більше ніж на 20 млн. голів, свиней – на 6,7 млн. голів.

Відмічені кількісні зміни поголів'я худоби безумовно негативно позначились на обсягах виробництва м'ясної та молочної продукції. Проте навіть при зменшенні поголів'я птиці (на 6,7 млн. голів) обсяги виробництва яєць за рахунок підвищення яйценоскості птиці зросли в 2013 році в порівнянні з 1990 роком на 20,4 відсотки.

Незважаючи на позитивну динаміку зростання продуктивності молочного стада корів (удій молока на одну корову в Україні в 2012 році досяг 4361 кг., а в 1990 році становив 2863 кг), наша країна відстає від інших держав світу. В Польщі цей показник складає 5189 кг, в Німеччині – 7280 кг., в США – 9841 кг.

Отже, головним завданням в тваринницькій галузі на сучасному етапі – забезпечення підвищення продуктивності молочного стада та іншого поголів'я худоби та птиці.

Основними напрямками вирішення цієї проблеми – це здійснення комплексу заходів: зміцнення кормової бази; поліпшення селекційно-плеємної роботи, запровадження новітніх технологій виробництва тваринницької продукції, вдосконалення організації праці тощо.

Відмічені вище напрями (організаційні, технологічні тощо) безумовно впливають на стан та розвиток галузей сільськогосподарського виробництва – рослинництва та тваринництва.

Разом з тим, на розвиток цих галузей і їх економічні показники впливають також і зовнішні фактори, зокрема, державна ціновa підтримка, державне регулювання тощо.

За умов державної підтримки, запровадження державних закупівельних цін на основні види товарної продукції в 1990 році рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва становив 42,6%, а в 2013 році (за умов функціонування переважно вільної ринкової системи) цей показник становив лише 11,2%. Якщо в 1990 році із 13 основних видів товарної продукції 12 були прибутковими, то в 2013 році чотири види товарної продукції були нерентабельними (ВРХ на м'ясо, вівці на м'ясо, птиця на м'ясо, вовна).

Таблиця 2.
Окремі показники тваринницької галузі в Україні (всі категорії господарств)

Показники	1990	2013	2013 в % до 1990
Чисельність поголів'я, тис. голів:			
Велика рогата худоба	24623,4	4534,0	18,4
Свині	19426,9	7922,2	40,8
Вівці та кози	8418,7	1735,2	20,6
Птиця	246104,2	230289,8	93,6
Виробництво основних видів продукції тваринництва:			
М'ясо, тис. т	4357,8	2389,4	54,8
Молоко, тис. т	24508,3	11488,2	46,9
Яйця, млн. штук	16286,7	19614,8	120,4
Вовна, т	29804	3520	11,8
Виробництво продукції на одну особу:			
М'ясо (у забійній вазі), кг	84,0	52,5	62,5
Молоко, кг	472,3	252,5	53,5
Яйця, штук	314	431	137,3
Рентабельність галузі тваринництва, %	22,2	11,3	-

Джерело: сільське господарство України (статистичні збірники за 1990;2013 роки) [Ел. рес.]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>

Такі економічні наслідки свідчать про те, що ринкова система схоже функціонує на основі саморегулювання. За цих умов держава дотримується в основному політики невтручання, а головним координатором являється ринок, якому надана більш-менш повна свобода.

Саме положення невтручання держави в процес регулювання були обгрунтовані А. Смітом, а також його послідовниками Д. Рікардо, А. Маршаллом і одержали назву «економічного лібералізму».

Принципово інший підхід до проблеми регулювання ринкової економіки був науково обгрунтований англійським економістом Дж. Кейнсом. Вчений науково обгрунтував неможливість саморегулювання економіки і довів необхідність державного регулювання, здатного зрівноважити попит і пропозицію, а також вивести економіку із кризового стану, сприяти її стабілізації і поживленню.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

1. Як показав проведений аналіз в аграрному секторі України економіка основних галузей виробництва характеризується низькою ефективністю. Рентабельність виробництва в 2013 році значно зменшилась по всіх видах товарної продукції.

2. Відмічені також недоліки міжгалузевих відносин. Зокрема, галузь кормовиробництва не забезпечує в повній мірі потреби тваринництва в кормах.

Галузь тваринництва характеризується значним скороченням усіх видів худоби та птиці, що сприяло зменшенню обсягів виробництва продукції.

Виробництво молока в 2013 році складало лише 46,9%, м'яса – 54,8% в порівнянні з 1990 роком.

3. Аграрна економіка функціонує переважно на основі саморегулювання. Політика невтручання державних структур щодо встановлення регульованих цін, недостатньої державної підтримки аграрних підприємств сприяли розвитку негативних тенденцій, погіршенню економічної ситуації.

4. Для підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва необхідно обґрунтувати та запровадити державні регулюючі механізми щодо реалізації йних цін та товарну продукцію, що забезпечить більш-менш оптимальний рівень рентабельності виробництва в межах 40-50 відсотків.

5. Регульована ринкова економіка в аграрному секторі буде також сприяти поглибленню міжгалузевих відносин, прискореному розвитку основних товарних галузей-рослинництва та тваринництва.

Література.

1. Валентинов В.Л. Вертикальна координація як фактор забезпечення еквівалентності міжгалузевих відносин в АПК /В.Л. Валентинов// Економіка АПК. – 2008. - № 6. – с. 15-19.
2. Гагалюк Т.В. Роль вертикальної координації у збалансуванні міжгалузевих відносин в АПК / Т.В. Гагалюк, В.Л. Валентинов // Актуальні проблеми економіки. – 2009. - № 9 (99). – с. 250-259.
3. Данкевич А.Є. Розвиток інтегрованих структур у сільському господарстві: монографія / А.Є. Данкевич. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011 – 350 с.
4. Ільїн В.Ю. Сучасні соціально-економічні напрями розвитку аграрних корпорацій/ В.О. Ільїн// Економічний вісник Донбасу. – 2010. – №2 (20). – с. 27-30.
5. Кропивко М.Ф. Концептуальний підхід до кластерної організації та управління розвитку / М.Ф. Кропивко// Економіка АПК. – 2010. - № 11. – с. 3-9.
6. Саблук П.Т.Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології / П.Т. Саблук, М.Й. Малік, В.Л. Валентинов. – К.: ІАЕ, 2002 – 294 с.
7. Томілін О.О. Регулювання міжгалузевих відносин у сільському господарстві: монографія/ Томілін О.О. – К.: ННЦІАЕ, 2014. – 320 с.
8. Томілін О.О. Сутність механізму регулювання міжгалузевих відносин / О.О. Томілін – Економіка розвитку. – Харківський національний економічний університет, Х.: 2013. – с. 61-66.
9. Томілін О.О. Розвиток виробничих зв'язків в агропромисловому комплексі як основної ланки міжгалузевих відносин. Міжнародний економічний журнал «Механізм регулювання економіки», 2013, № 1. – с. 149-158.
10. Томілін О.О. Особливості регулювання міжгалузевих відносин в системі ціноутворення / О.О. Томілін// Вісник Донецького університету: Дон УЕП, 2012. – Вип. № 2. – с. 53-57.

References.

1. Valentinov, V. L. (2008), "Vertical coordination as a factor of the equivalence of inter-industry relations in agriculture", *Economy of AIC*, vol. 6, pp. 15-19.
2. Gagalyuk, T. V. and Valentinov, V. L. (2009), "The Role of vertical coordination in the balance of inter-branch relations in agriculture", *Actual problems of Economics*, vol. 9 (99), pp. 250-259.
3. Dankevich A. (2011), *Rozvytok intehrovanykh struktur u sil's'komu hospodarstvi* [The development of integrated structures in agriculture], NSC IAE, Kyiv, Ukraine.
4. Ilyin Y. V. (2010), "Modern socio-economic directions of development of agricultural corporations", *Economic Bulletin of Donbass*, vol.2 (20), pp. 27-30.
5. Kropyvko M.F. (2010), *Kontseptual'nyj pidkhid do klasternoi orhanizatsii ta upravlinnia rozvytku* [Conceptual approach to cluster organization and management development], *Economy of AIC*, vol.. 11, pp. 3-9.
6. Sabluk, P. T. Malik, N. Th. and Valentine's, V. L. (2002), *Formuvannia mizhhaluzevykh vidnosyn: problemy teorii ta metodolohii* [Formation of inter-relationships: problems of theory and methodology], IAE, Kyiv, Ukraine.
7. Tomilin, A. A. (2014), *Rehuliuвання mizhhaluzevykh vidnosyn u sil's'komu hospodarstvi* [Regulation of inter-branch relations in agriculture: a study], NICE, Kyiv, Ukraine.
8. Tomilin, A. A. (2013), "The essence of the mechanism of regulation of inter-branch relations", *Economy development Kharkiv national University of Economics*, Kharkiv, Ukraine, pp. 61-66.
9. Tomilin, A. A. (2013), "Development of production relations in agriculture as the main component of interbranch relations. International economic journal "Mechanism of economic regulation", vol. 1, pp. 149-158.
10. Tomilin A. A. (2012), "Peculiarities of regulation of inter-branch relations in the system of pricing", *Bulletin of Donetsk University: don UEP*, Vol. 2, pp. 53-57.

Стаття надійшла до редакції 03.09.2015р.